

„Южен поток - край или ново начало: политически измерения на газовите проекти на Балканите“

*Д-р Калоян Методиев**

„Южен поток“ е един от най-големите планирани енергийни проекти в новата история на Европа. Проектът е официално представен от руския президент Владимир Путин в Загреб на 24 юни 2007 година. България е първата страна, която подписва двустранно споразумение за строежа на газопровода (18.01.2008). Поради географското си местоположение тя е смятана за почти незаобиколим фактор за строителството на трасе и изобщо за доставките на газ от Русия към Южна Европа. Северната част на българското крайбрежие е с много добри условия за включването на тръбите от морската в сухоземната част на трасето. Северна България е равнинна и допълнително улеснява изграждането на газопровода по посока на Сърбия. Няма по-добра точка за включване в Югоизточна Европа. Предвиденото за изграждане трасе в страната е 536 километра, което го прави най-дългата сухоземна отсечка от цялата линия. Единствено тук има предвидени за изграждане три компресорни станции (Варна, Лозен, Ресово). „Южен поток“ е част от системата за национална сигурност на България. Той е подкрепен с гласуван от Народното събрание документ – „Българска стратегия за национална сигурност“, приета през 2011 година.

Страните, които категорично подкрепят проекта са Унгария, Австрия, Хърватия, Сърбия. Унгарският премиер е един от най-големите публични защитници на съоръжението. Австрийският президент Хайнц Фишер също изрзва категоричната си позиция. Подкрепа има и сред големия европейски бизнес (OMV, Eni, EDF, Wintershall). Според Райнер Зееле, председател на Борда на изпълнителните директори на немския енергиен гигант Wintershall: *„Проектът е възможност да се осигури лоялност на Русия към Европа, а не към Азия“*.

Първоначалната идея на проекта „Южен поток“ е да се заобиколи Украйна като транспортър (транзитна държава) на руски газ към Европа и да се избегнат нарушавания на доставките в контекста на влошаващите се през последното десетилетие отношения между Киев и Москва. Украинската криза от януари 2009 г. и от зимата на 2013/2014 поставя газопровода в по-турбулентна среда, която катализира желанията за реализирането му – респективно прекратяването му. Руската страна се нуждае от по-бързо изграждане,

докато подкрепящите Украйна се опитват да го осуетят, за да може страната да има ресурс при преговорите си с Москва. Конфликтът прави по-видими и отчетливи позициите на всички от заинтересованите страни.

Румъния има дълга история на сложни отношения с руснаците, както и неподходящи географски условия. Страната никога не е мислила за себе си като транзитър на газ за външни пазари. Букурещ разви стратегия за задоволяване на вътрешното си потребление, (основно чрез разработването на своите находища и търсенето на нови).

Турция е непредвидима в средносрочен и дългосрочен политически план. По отношение на газовата политика в страната, обаче, се наблюдава приемственост. Турската държава има амбицията да бъде енергиен център в региона, който не е само транспортър, но търговец на суровината. Поради нейното географско положение тя е незаобиколима по пътя на природния газ от каспийските находища „Шах Дениз“ на Азербайджан към платежоспособния пазар на Европа. Проблем в случая е, че нейната стабилност не е гарантирана поради тежките кливиджи вътре в страната и конфликтите по границите ѝ. Може да се отбележи, че нефтопроводът Киркук-Джейхан беше взривяван на два пъти тази година, както и газопроводът Табриз- Анкара, който свързва Турция и Иран. Разбира се с уговорката, че тази нестабилност е предимно в източната част на страната.

Пазарната и геополитическа логика наложи България като първа страна по трасето на „Южен поток“ до момента на неговото преустановяване.

Българският политически контекст

България внася руски природен газ от 1974 г., като до днес руската компания „Газпром“ е единствения чуждестранен доставчик на суровината. Страната има изградена уникална газопреносна инфраструктура, която покрива значителна част от територията ѝ като образува пръстеновидна форма. Цялата магистрална мрежа е държавна собственост. Тя влиза в активите на държавното дружество „Булгартрансгаз“ в структурата на мегакомпанията Български енергиен холдинг (БЕХ).

България в момента е основен газоразпределителен център на Балканите за транзита на руски природен газ към Турция, Гърция и Македония. (Капацитетът на транзитната

система е 18,4 млрд. куб. м годишно, като от тях реално се използват 13-15 млрд. куб. м.)

Голям проблем за изпълнението на проекта в България е, че още от самото му начало прагматизмът не е водещият мотив. Вместо финансови разчети и анализи, в медийното пространство започват да доминират проруски и антируски емоции, които се проектират върху газопровода. Това разделение се засилва неимоверно след началото на украинската криза. Експерти, медии, политици стават страстни адвокати или обвинители на проекта. Емоциите пречат за вземане на политически верни и икономически обосновани решения.

Сериозен проблем става и липсата на достатъчно информация по проектните параметри. Липсата води до митология, съмнения, конспирации, публикации за комисионни, поставени лица, съмнителни фирми.

В България се очертава една закономерност: големи инвестиционни проекти да се провалят заради раздуването на разходите за тях до нереални размери, което ги прави икономически неизгодни и съответно те стават неизпълними. От 2007 г. разходите за строителството на газопровода нарастват постоянно, като това важи с особена сила за участъка през България. Преди спирането изграждането на българския участък до около 4 милиарда евро при първоначално заявена 1.670 млрд. долара. Реалните ползи от проекта стават съмнителни, защото приходите от транзитни такси съответно ще трябва да изплатят и раздутата инвестиция. Въпросът, на който не се получи категоричен отговор от управляващите е: кога ще се изплати този проект? Каква ще бъде ползата на България от него във финансово измерение?

Търг за строителството е обявен през 2014 г. от „Южен поток България“, като в медиите излизат публикации, че той е предрешен и ще бъде спечелен от конкретна фирма, която е спомената - „Стройтрансгаз консорциум“ и офшорни фирми свързани с депутати.

Българските политици така и не успяха да обяснят просто и ясно плюсовете, които има проекта за страната. Така не осигуриха широка обществена подкрепа и ангажираност за начинанието. ПР-ът е ключов елемент от съвременната политика, а той беше лош от началото до самия край на проекта.

В известна степен в България има някои остарели представи за руската политика. Путин и руската страна вече не се подчиняват на сантиментите от миналото, а на

политическия и икономическия прагматизъм. Всички, които водят преговори с тях, го отчитат.

Политическата нестабилност също повлия върху реализацията на газопровода. За периода 2013-2014 г. в България се сменят 5 различни правителства. Двама президенти са на абсолютно противоположни позиции във връзка с проекта. Георги Първанов (2002-2012) категорично го подкрепя, докато Росен Плевнелиев е против.

Натискът върху българските политици за спирането, преформулирането или реализирането на проекта се променя по време на целия проект, пропорционално на отслабването на българските правителства. Той е най-силен именно тук, по силата на факта, че България е първата спирка по трасето.

Позицията на ЕК и Съединените щати

България, Финландия и Словакия са единствените страни членки на ЕС, които са почти на 100 % са зависими от руските газове доставки. За сравнение ЕС внася от Русия около 1/3 от необходимите му количества газ, а около половината от тях минават по трасето през Украйна.

Европейската комисия гледа на това като на заплаха и често в изявленията на европейските комисари се говори за търсене на пътища за диверсификация на източниците и маршрутите за доставка. В българските и европейски медии темата, че Русия иска да разруши ЕС и неговата сигурност чрез инструмента на енергийната зависимост е широко застъпена (Снайдър, Темеренко).

„Всяка страна в ЕС, особено в Югоизточна Европа, трябва да има доставки на газ поне от три тръби“, заявява еврокомисарят за енергийния съюз Марош Шефчович (9 февруари 2015 г., София).

От 2013 година „Южен поток“ Европейската комисия започва да гледа с недоверие към проекта и да заплашва България с наказания, ако не спре изграждането му. Условието е той да влезе в унисон в изискваният на Третия енергиен пакет. Според неговите правила този, който осигурява суровината не може да притежава трасето за нейната доставка. Тази точка блокира възможността „Газпром“ едновременно да бъде производител и транспортър на природен газ.

На 3 юни 2014 Европейската комисия стартира наказателна процедура срещу България заради проекта „Южен поток“. Три дни по-късно внезапно в София пристигат трима изтъкнати американски сенатори, водени от политическия ветеран Джон Макейн. Липсва публична информация какво са казали или показали на тогавашния български премиер Пламен Орешарски, но на съвместната пресконференция веднага след срещата им, той заявява, че е наредил *„цялата работа по „Южен поток“ да бъде преустановена“*. *„Ще решим по-нататъшните стъпки след консултации с Брюксел“*, заключава министър-председателят. Месец по-късно правителството подава оставка и страната влиза в период на предсрочни избори.

Съединените щати имат ясна и последователна политика спрямо „Южен поток“. За тях проектът е част от руското влияние и инструмент за доминация над страните от региона. Унгарският премиер Виктор Орбан обявява, че е подложен на неимоверен натиск от страна на Съединените щати за спирането му. В наскоро излязлата книга със спомени на Хилари Клинтън като държавен секретар (*Hard Choices, 2014*), в главата за Русия се отделя специално внимание на енергийната сигурност и търсенето на алтернативи на руския газ за Европа. Тя неколккратно подчертава, че трябва да се намали руската зависимост. Предшественичката ѝ Кондолиза Райс пък смята, че *„руснаците ще свършат по-бързо парите, отколкото европейците своите енергийни ресурси“*. За нея този вакуум ще бъде изпълнен от американския петрол и газ, заради шистовата революция. Закономерно темата присъства и в работата на американското посолство в София. Посланик Марси Б. Райс съветва българските строителни компании да не работят с руски фирми по проекта, особено с тези, които са в „черния списък“ на Белия дом (Стройтрансгаз – от 28.04.2014). Тя свързва бъдещето на проекта със ситуацията в Украйна и руското нарушение на териториалната цялост на страната. Американският вицепрезидент Джо Байдън избира Турция, за да предупреди Русия да не използва енергийните си ресурси като оръжие.

Американците многократно изразяват своята позиция, че искат спиране на зависимостта на България от доставки на руски газ. Но, за да се иска подобно нещо трябва да се предложи реалистична и бърза алтернатива – шистов, втечен, интерконектори, нови трасета и доставчици. Това не се случи.

Британската позиция е близка до американската. Дейвид Камерън изпраща

поздравителен адрес по случай избирането за българския премиер (месец след избора му) в което двусмислено му пише: *„Надявам се също така, че ще обмислите внимателно проекта „Южен поток“.*

Обявеният край на проекта: срещата Путин-Ердоган

За фактически край на проекта може да се приеме едnodневната среща на руския президент Владимир Путин с турския му колега Реджеп Ердоган в Анкара (1 декември 2014). На нея руският държавен глава заявява, че страната му прекратява проекта „Южен поток“ и започва изграждането на алтернативно трасе по дъното на Черно море към Турция, което впоследствие да продължи към Гърция. Името на новия газопровод е „Турски поток“. Компресорната станция в руския град Краснодар се запазва за новия маршрут, договореният обем доставки остава 63 млрд. куб.м газ годишно (колкото е предвидено за „Южен поток“), а подводното трасе се съкращава наполовина, защото тръбата трябва да излезе в турското пристанище Самсун. В този смисъл може да се говори за опит за реализация на проект с променен маршрут, а не толкова за нов проект с нови параметри.

Реакциите в България

Новината за спирането заварва абсолютно неподготвен българския политически елит и най-вече правителството. В изказване от парламентарната трибуна българският министър-председател обявява, че е разбрал от медиите за прекратяването на проекта и че дори няма достъп и не е виждал договора за изграждането на газопровода. Пренебрегнати са сериозни сигнали като изявлението на руския министър на икономическото развитие седмица по-рано, че проектът може да бъде прекратен. Същевременно в следващите седмици става ясно, че предварителна информация вероятно е имало в Анкара, Атина, Рим.

Прави впечатление, че дори сериозен критик на руската политика и проекта като политолога Иван Кръстев признава, че България губи от спирането му (би спечелила от транзитните такси и строителните работи), но добавя, че за разлика от Сърбия и Унгария

печели доверието на ЕС. По думите му нито една страна по трасето не е готова да реализира проекта за сметка на отношенията си с Брюксел. Може би тук се подценява ясните и категорични позиции на Унгария и Словакия, които недвусмислено застанаха зад проекта, независимо от условията на Европейската комисия.

Международните реакции

По повод промяна на маршрута, с положителни коментари и оценки излизат публични лица и медии в Съединените щати, Великобритания, Гърция, Хърватия, България. За Съединените щати и Великобритания това е една последователна позиция, която цели намаляване на руското енергийно влияние в България и навсякъде по веригата на газопровода.

За Хърватия това е опция за изграждане на пристанище с терминал за втечен газ на остров Кърк, откъдето с танкери да се доставя суровината, която да се разпределя чрез тръбопроводи до страните в региона. За много от хърватските анализатори и медии LPG терминалът в Кърк е алтернативата на „Южен поток“ и шанс за Хърватия. Нина Домазет, главен редактор на Energetika-net.com: „*Трябва да сме умни и да използваме този уникален шанс да се превърнем във незаобиколим фактор за енергийна стабилност в региона*“

За Киев „Южен поток“ е пряко насочен срещу неговите интереси. Той е своеобразен байпас на газопреносителната мрежа на Украйна, който ще обезсмисли ролята ѝ на ключов европейски транзитър и ще я сведе до положението на нежелан потребител.

Спирането е посрещнато с негативни реакции в столиците на страните по линията Белград - Будапеща - Любляна – Братислава - Виена. Премиерът на Сърбия Александър Вучич заявява от Израел, където е на официално посещение, че това е лоша новина за страната му. Унгарският външен министър определя решението като проблем за енергийната сигурност на страната, а Герхард Ройс, изпълнителен директор на една от най-големите австрийски компании (OMV), предупреждава, че е „*много опасно да се превърща газът в геополитическо оръжие*“. Унгарският премиер Виктор Орбан е с най-недвусмислената позиция: „*ЕС работи без да спира, за да саботира проекта*“

Изявлението на Путин е посрещнато с одобрение и дори известна еуфоричност в Атина. Договореностите от Анкара променят чувствително динамиката на турско-

гръцките отношения. Посещението на турския премиер Ахмед Давутоглу в Гърция отбелязва качествено нов етап в отношенията между двете страни. По време на официалната си визита той обяви: „Турция е врата на Гърция към Азия, а Гърция на Турция към Европа“ Сред основните теми на срещата са търговията, нелегалната емиграция и енергийните проекти. Подписани са повече споразумения (50), отколкото всички предишни взети заедно.

Обвиненията

Краят на проекта бележи нов връх в надигналата се месеци по-рано вълна от негативни коментари и мнения изказани в руските медии от водещи политици, експерти, интелектуалци. Такива се срещат и в сръбските и унгарски медии. Ясно личи разочарованието от България, има упреци. Стига се до обвинения в предателство, загуба на суверенитет, зависимости, ненадежден партньор. Руският премиер Медведев заявява в Словения, че „Южен поток“ е спрял от бюрокрацията на Брюксел, България не е могла да вземе решение и проектът е умрял. Председателят на Комитета по външна политика на руския парламент също го потвърждава: „Южен поток“ беше формално блокиран от страна на България, а всъщност от Брюксел и Съединените щати с намерението да се ограничат международните връзки на Русия и нейните геоекономически проекти.

Ако българските политици бяха изчистили три групи въпроси: за ползите, юридическите параметри и съмненията за корупция, те можеха да удържат и на директен натиск на Брюксел и Вашингтон за спирането му. Аргументите можеха да са: „Да, „Южен поток“ не е диверсификация, но ни е необходим“. Въпреки че наличието на две тръби (през Украйна и през Черно море) е частична диверсификация.

Турски поток или газов хъб в България

Към днешна дата по проекта „Южен поток“ не се работи, но юридически той не е спрял. Има игра на котка и мишка по този въпрос, защото който пръв обяви спирането на проекта ще понесе юридическата отговорност, тоест ще трябва да плаща неустойки.

Преформулирането на „Южен поток“ в „Турски поток“ може да постави Турция в

нова ситуация на нараснали възможности. Тя се превръща в енергиен център, от който ще зависят доставките на газ за цяла Югоизточна Европа. Година след спирането на проекта „Южен поток“, и обявения нов проект „Турски поток“, преговорите между Москва и Анкара за построяването му не вървят гладко. Постоянно се сменят параметрите на споразумението – трасе и обем на газопровода. Отношенията между двете страни са толкова динамични, че за броени седмици се сменят общите декларации за сътрудничество в протестни ноти и обратно. Сирийската криза и кюрдският въпрос неимуемо ще повлияят върху проекта. Турската страна постави ултиматумите в центъра на своята политика през 2015 година – ЕС беше заплашен с пускането на бежанци, а Русия с намиране на алтернатива за строеж на АЕЦ и доставки газ.

Руската военна операция в Сирия може да осигури коридор на стабилност за изграждане на газопровод по линията Иран-Ирак-Сирия до Средиземно море. Стариият проект за „Газопровод на дружбата“. Въпросът е откъде ще влиза на европейска територия. Гърция не може да е врата на руския газ към Европа. Ципрас се оказва ловък политически играч, който често прави резки движения и е непредвидим в политическите си ходове.

По време на традиционната си годишна пресконференция за медиите Владимир Путин говори за изграждането на газов хъб на турско-гръцката граница. Според него бъдещето му зависи от ЕС.

Всичко това отваря отново въпроса за строежа на газов хъб за руски газ, но в България, близо до българското пристанище Варна.

Параметрите могат да се договорят. Първата стъпка е наличие на политическа воля поне една тръба, от планираните 4 успоредни линии от морския участък на „Южен поток“, да достигне до Варна. По проект всяка от тръбите е с капацитет за пренос на близо 16 млрд. куб. метра газ годишно. За да се случи вариантът „Умален Южен поток“ обаче, е задължително да бъде постигнато съгласие между поне три страни – Русия, България и Европейската комисия.

По-нататък пътят на руския газ през България ще трябва да се адаптира към условията на Третия енергиен либерализационен пакет на ЕС. Това преди всичко означава „Газпром“ по никакъв начин да не участва в собствеността върху транзитните газопроводи на територията на България. По тази причина „Булгартрансгаз“ лансира проект за нуждите

на бъдещия газов хъб да се изгради нов газопровод, 100% държавна собственост, от Варна до Оряхово. Тръбата ще може да обслужва както евентуални доставки от Русия по дъното на Черно море, така и добивът от новите находища на газ, открити от ОМВ в черноморския шелф на Румъния. В допълнения към бъдещия хъб край Варна може да бъде изградено ново газово хранилище. Като най-подходящо за тази цел специалистите сочат вече почти изчерпаното находище „Галата“. За нуждите на увеличения транзит на газ може да работи и действащото хранилище „Чирен“. Плановите на „Булгартрансгаз“ са неговият капацитет да бъде удвоен до 1 млрд. куб. м в срок до края на 2019 година.

Очевидно е време за преговори. Имаме променяща се геополитическа ситуация в Близкия изток, ЕС, в региона. Газопроводите се нуждаят от физическа сигурност. Единствената стабилна позиция, въпреки конюнктурните политически управления, остава България и първоначалното трасе на проекта. Грешките са видими, натрупан е опит. Всеки ще трябва да направи някакви отстъпки, за да се реализира проекта. Балканите са и вратата и моста към Южна Европа.

Една от предишните слабости може да бъде преодоляна чрез изграждането на неформален съюз в рамките на ЕС и региона между България, Вишеградската група, Сърбия, Хърватия, Словения и Австрия, който да работи за реализацията на нов взаимноизгоден проект в унисон с българските, европейските и руски интереси. Не бива да се забравя, че икономиката има своя логика, но религията, културата и традицията винаги имат значение.

** ЮЗУ „Неофит Рилски“*